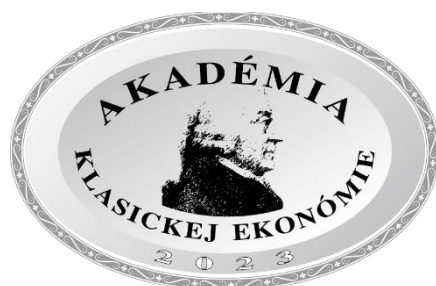

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2023

**Cirkularita spoločenských javov a ich
ekonomické tendencie**

„Ťažké časy tvoria silných mužov; silní muži tvoria dobré časy; dobré časy produkujú slabých mužov; slabí muži tvoria ťažké časy.“^[1]

“Those Who Remain”, G. Michael Hopf.

Vyššie citovaný výrok post-apokalyptickej novely G. Michaela Hopfa predstavuje zjednodušenú analýzu cyklu vzťahov medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou. Takto uvažovať môžeme nie len o jednotlivcovi či menšej skupine ale aj o podniku alebo väčšom spoločenskom útvere, napríklad samotnom štáte. Ak si pre zjednodušenie na úvod vezmeme samotného človeka - jednotlivca, tak jeho budúcnosť sa odvíja od jeho predošlých skúseností. Predchodcom silného človeka je tak človek slabý. Predchodcom vzdelaného človeka je človek nevzdelaný. Predchodcom bohatého človeka je človek chudobný.

Na začiatku úvahy tak máme človeka slabého, neskúseného, chudobného, ktorý postupne prechádzajúc životnými skúškami a útrapami nadobúda skúsenosti, nové zručnosti, silu a v neposlednom rade i bohatstvo, z ktorého má úžitok nie len on, ale i spoločnosť. Výrok ďalej predpokladá, že po dosiahnutí dobrých časov motivácia tvrdo pracovať na nových ziskoch opadá, človek sa stáva slabším, dekadentným a nasleduje úpadok. Uspokojenie sa s dosiahnutým stavom môže nastať za života jednotlivca alebo sa tiahnuť cez ďalšie generácie jeho nasledovníkov. Príkladom takejto situácie je medzigeneračné odovzdanie bohatstva, napríklad dedenie zabehnutého podniku a jeho odovzdávanie ďalším generáciám v poradí. Noví majitelia bohatstvo nebudovali, len ho dostávajú do správy ako na striebornom podnose. Na dosiahnutie svojho prepychového životného štandardu neboli nútení tvrdo pracovať, neboli vystavení stresovým faktorom nútiacim užiť sa a rovno boli od mala vystavení blahobytu. Trajektória sa tak od rastu začne uberať k úpadku, ktorým sa opäť dostávame k ďalšej iterácii nového cyklu. Od jednotlivca cez podnik tak môžeme aproximovať na celú spoločnosť.

To že vrchol blahobytu, či už v osobnej rovine alebo v rovine samotnej spoločnosti predstavuje riziko úpadku sa dá ilustrovať nasledovným pokusom. Ako môže dopadnúť vytvorenie pomyselného raja na zemi, bez nutnosti pričiniť sa o jeho vznik, popisuje svojim praktickým výskumom vedeným medzi rokmi 1947 až 1995 doktor etológie John B. Calhoun. Toto jeho celoživotné dielo sa zapísalo do dejín sociológie a psychológie popisom správania sa skazy (tzv. *behavioral sink*). Calhoun vo svojom experimente^[2] vytvoril myšiu raj, ktorý pozostával z bezpečného priestoru bez predátorov, zabezpečením neobmedzených zdrojov potravy, vody a kvalitnej veterinárnej starostlivosti pre obyvateľov skúmanej populácie. Do tohto prostredia s kapacitou užiť až 3000 myší nasadil 4 páry myší, ktoré sa zahniezdili v odlišných častiach priestoru. Po úvodnej fáze usilovnosti, kedy aktívne skúmali a spoznávali priestor, sa začali exponenciálne množiť. Začala fáza populačnej explózie. Populácia sa znásobila každých 60 dní, pričom rovnováha spoločenstva, čo sa počtu jedincov týka, nastala už pri počte 2200 myší a nikdy nedosiahla kapacitu priestoru. Od tohto momentu nastával úpadok, kde samice neboli schopné sa starať o svoje potomstvo, úmrtnosť mláďat začala stúpať, agresivita v spoločenstve narastať a niektoré samce absolútne vylúčili potrebu párenia sa. Doslova sa starali len o to, aby boli dobre

najedené a mali pekný hebký kožušok. Kolónia s narušenými vzorcami správania začala postupne agresívne vymierať, až napokon zostalo len zopár pekných kusov hlodavcov bez potreby párenia sa. Posledná myš zomiera približne po 600 dňoch od začiatku vytvorenia kolónie. Rovnaký výsledok bol dosiahnutý opakovane s novými a novými kolóniami v priebehu dekád. Prenesenie tohto pozorovania na spoločenstvo ľudí má dopady na rôzne spoločenské vedy. Z ekonomického pohľadu to vyzerá tak, že strata potreby zapásania o zdroje, zníženie usilovnosti jedinca, demotivácia na niečom pracovať s cieľom zabezpečiť vlastné prežitie, resp. prežitie svojho druhu, môže viesť k deštruktívnemu rozpadu spoločenstva.

K cyklickému chodu udalostí nás zvädza aj skutočnosť, že ekonomika ako taká funguje tiež v rôzne dlhých cykloch. Jedná sa o opakujúce sa fázy recesie, dna, expanzie a vrcholu ^[3]. Ťažké časy, čiže časy úpadku predstavujú recesiú. Je to obdobie, kedy ekonomická aktivita klesá, investori sú opatrní a nálada v spoločnosti je pesimistická. Technicky je to obdobie, kedy ukazovateľ HDP klesá minimálne dva a viac kvartálov po sebe. Pri formovaní lokálneho nového minima HDP môže dôjsť aj k väčšiemu poklesu. Podľa veľkosti a dĺžky poklesu môžeme od recesie dôjsť až k tzv. ekonomickej depresii. Po sformovaní nového dočasného minima hovoríme o fáze dna. Táto fáza predstavuje v podstate ozdravnú periódu ekonomiky, kedy sa lepšie spoločnosti oddelia od horších ako zrno od pliev. Menej životaschopné podniky, resp. menej efektívne podniky už nie sú ďalej schopné sa samofinancovať novými úvermi, dlhopismi, prípadne dotáciami či pôžičkami od štátu a tak sa ich bankrotom trh od nich očistí. Táto ozdravná funkčnosť trhu, je však v súčasnosti často pokrivená rôznymi subvenciami, resp. nízkym úročením úverov, čo nezdravým podnikom predlžuje ich životnosť bez dodatočnej pridanej hodnoty pre spoločnosť v porovnaní s ich konkurenciou. Často sú takto zachraňované práve veľké spoločnosti a to na báze národného princípu, ako napr. *Alitalia* alebo *Deutsche Bank*. Ekonomika sa okrem zombie spoločností navyše čistí aj od prebytočných pracovných síl, kedy ľudia môžu re-alokovať svoj čas na činnosť s vyššou pridanou hodnotou. Čistí sa aj od zbytočných výrobkov, po ktorých nie je dopyt. Obdobie je sprevádzané bankrotmi neefektívnych spoločností. Z dna sa ekonomika odráža k novému rastu.

Po čase nastane zmena trajektórie a nastáva budovanie tzv. dobrých časov. Rast HDP predstavuje expanziu. Narastá kapacita výroby, zvyšuje sa zamestnanosť a efektivita práce, formujú sa nové víťazi na trhu. Úroky na finančnom trhu klesajú, financovanie podnikov je viac uvoľnené a v spoločnosti prevláda optimizmus. Pred dosiahnutím nového vrcholu môže dôjsť k prehriatiu ekonomiky. Nemalú váhu na tom majú práve nízke úroky stanovené centrálnymi bankami, ktoré sú príznačné pre fázu expanzie. Spôsobujú tak nesprávne ocenenie aktív a tým mýlia aj jednotlivých aktérov trhu, čo vedie k nafukovaniu potenciálnych bublín v ekonomike. Toto vysvetlenie hospodárskeho cyklu je príznačné pre rakúsku ekonomickú školu reprezentovanú Fridrichom A. von Hayekom a Ludwigom von Misesom, tvorcami teórie o pôvode ekonomického cyklu ABCT (Austrian business cycle theory). ^[10] Vrchol predstavuje nové maximum, spravidla vyššie ako tie predošlé. Cykly môžu byť krátke 3 až 5 ročné, čo môže byť dané napríklad množstvom zásob a stavom dodávateľských reťazcov. Stredne dlhé cykly sú 6 až 10 ročné, ovplyvnené napr. úrokovou mierou, a teda hodnotou reálneho kapitálu, a napokon máme cykly dlhé v rozpätí 30

až 60 rokov. Toto dlhšie obdobie je obyčajne spojené s novými objavmi, inováciami a vznikom celkom nových odvetví. Prípadne môže byť dané závažnými sociálno-celospoločenskými zmenami, ako napr. pád komunizmu.

Vyššie uvedené premisy si namiesto zovšeobecnenia žiadajú skôr rozobrať do dôsledkov. „Ťažké časy tvoria silných mužov“. V prípade ohrozenia alebo životnej núdze, skutočne prichádza k mobilizácii úsilia jednotlivcov a skupín. Príkladom môže byť vojenská ekonomika z II. sv. vojny, keď muži bojovali a ženy v továrňach vyrábali muníciu. Celkovo sa zmenou dopytu zmení štruktúra ekonomiky, dopyt a nasadenie jednotlivých skupín. Po zničujúcej vojne prichádza povojnové obdobie s urgentnými potrebami znova vystavať zničené mestá a naplniť odloženú spotrebu, keďže namiesto nových práčok sa vyrábali tanky. Všetko sú to však stresujúce faktory, ktoré motivujú len dočasne. Z dlhodobého hľadiska je takáto nutnosť úsilia škodlivá a neudržateľná. Henry Hazlitt v kapitole Požehnanie ničenia knihy Ekonómia v jednej lekcii odôvodňuje povojnový ekonomický rast Nemecka nasledovne: „... čiastočne to bolo spôsobené zdravšou hospodárskou politikou západného Nemecka a čiastočne zúfalou potrebou vrátiť sa k normálnym bytovým a iným životným podmienkam, čo podnietilo ľudí k vyšším výkonom. To však neznamená, že zničenie majetku je výhodou pre osobu, ktorej majetok bol zničený. Nikto si nezapáli vlastný dom na základe teórie, že potreba jeho opätovnej výstavby bude stimulovať jeho výkonnosť.“^[4]

„Dobré časy produkujú slabých mužov“. To, že po dobrých časoch prídu zaručene zlé časy, je viacmenej subjektívny pohľad prežívaný každou jednou generáciou. Každá generácia prežíva svoje súčasné krízy tak ako keby to mali byť tie posledné, ktoré má ľudstvo zažiť. Pritom dobré časy znamenajú blahobyť. Vo výroku sa akoby dávalo znamienko rovnosti medzi blahobyť a následnú slabosť, čiže pokles. Spoločnosť ako celok sa dostáva kdesi nazad, ba až na počiatok a znova musí cyklicky opakovať už raz náročne prejdené etapy. Rovnako ako vymretá kolónia myší v Calhounovom experimente – na začiatok sa dostávame opäť založením novej kolónie, novým pokusom. „Bohatstvo národov“ túto cirkularitu vyvracia tým, že veľké historické civilizačné ríše by tak museli upadať omnoho rýchlejšie a oproti ním by úplne nerozvinuté spoločenstvá museli zo svojej núdze rásť neporovnateľne rýchlejšie. ^{[1][5]} Takto sa z pohľadu budúceho rastu a napredovania dáva nepresne znamienko rovnosti medzi dobré časy a slabú spoločnosť. Inými slovami, dáva sa rovnosť medzi blahobyť a ťažké časy. V reálnom svete sa pri ekonomickej recesii, v istých ukazovateľoch prepadávame nižšie, ale z dlhodobého hľadiska je to vždy len krátkodobý pokles. V konečnom dôsledku totižto ľudstvo napriek takýmto epizódam stále napreduje a to je ekonomicky merateľné a číselne podopreté. Výška HDP na obyvateľa sveta v dnešnej dobe priam exponenciálne rastie, pričom populácia sveta sa zároveň tiež exponenciálne zvyšuje. Celkový počet ľudí na svete v extrémnej chudobe dlhodobo klesá a je historicky najnižší. ^[6]

Prečo sa potom výrok: „Ťažké časy tvoria silných mužov; silní muži tvoria dobré časy; dobré časy produkujú slabých mužov; slabí muži tvoria ťažké časy“ ^[1], javí byť v súčasnosti taký pútavý? Možno tým, že západná spoločnosť sa cíti byť na pomyselnom vrchole útesu, kde už nie je kam stúpať, za to je to však už len krôčik do priepasti. Dve tretiny obyvateľstva západného sveta

očakávajú, že sa budú mať horšie ako predošlé generácie. Úzkosť im spôsobuje dynamika komplexného globalizovaného sveta s presunom pracovných miest do iných regiónov, nástup jazykových modelov prezentovaných ako umelá inteligencia, citeľná klimatická zmena, čerstvá skúsenosť s obmedzením slobody celosvetovou pandémiou COVID-19 a nové rozehorené vojenské konflikty na východe Európy ako aj blízkom východe. Je to prostá vidina ťažkých časov po dobe ekonomického rastu a nízkych úrokov. Ignorujúc pri tom fakt, že momentálne ľudstvo globálne prežíva obdobie svojej doposiaľ najvyššej prosperity, ktorú dosiahlo v období liberálneho kapitalizmu. Napriek tomu sú tu tendencie, že dobré časy končia.

Odpoveďou na tieto obavy je tak staronový prístup k sociálnym zmenám spoločnosti, ktoré by mali zabezpečiť dobré časy pre všetkých rovnako. Okrem iných, takéto tendencie silno vychádzajú z Francúzska, krajiny, kde v roku 1789 začala Veľká francúzska revolúcia s heslom „sloboda, rovnosť, bratstvo“. K modernému zavedeniu socializmu smeruje francúzsky progresívno-ľavicový ekonóm, autor knihy Kapitál v 21. storočí, Thomas Piketty ^[7]: *„Nestačí byť proti kapitalizmu či neoliberalizmu, je nevyhnutné byť za niečo iné, čo bude lepšie, príťažlivejšie pre všetkých, pre väčšinu obyvateľstva, ktoré otvorene povie, že súčasný kapitalizmus nemá budúcnosť, že prehlbuje nerovnosť a vyčerpáva planétu.“* Podľa neho už tieto zmeny v spoločnosti započali.

Dôraz kladie hlavne na aktuálne nerovnomerné rozdelenie bohatstva vo svete uvádzajúc, že 25% svetového bohatstva vlastní 1% najbohatších ľudí a 50% obyvateľov vlastní sumárne len niečo málo cez 5% celkového bohatstva. Roztvárajúce sa sociálne nožnice dáva za príčinu rastúceho napätia v spoločnosti s tendenciou vyvolania veľkých spoločenských zmien. Problém vidí v akumulácii ekonomickej moci bohatými a preto riešenie hľadá v dramatickom zdaňovaní týchto skupín obyvateľstva. Nejedná sa len o progresívne zdaňovanie príjmu, čiže aktívneho úsilia jednotlivca, ale aj progresívne zdaňovanie jeho už nadobudnutého majetku.^[8] Podľa výšky príjmu by sa daňová sadzba progresívne zvyšovala až k závrtným 90% z príjmu. Takisto podľa veľkosti majetku, kapitálu, by sa napr. priemerný majetok v hodnote 200 000€ zdaňoval sadzbou 0,1%, dvojnásobok 2%, desaťnásobok 5%, stonásobok 10% a tak ďalej až po likvidačných 90%. Obdobný princíp by sa uplatňoval aj na daň z dedenia.^[8]

Strana štátnych výdavkov je taktiež veľmi kreatívna a má priniesť do spoločnosti zrovnoprávnenie. To čo sa vezme bohatým sa prerozdelení progresívne núdznejším. Za vec samozrejmu pokladá univerzálny základný mesačný príjem. K tomu ešte pridáva univerzálnu kapitálovú dotáciu, tzv. spoločné dedičstvo. To má v praxi vyzeráť tak, že každý pri dovŕšení napr. 25 roku života dostane akúsi finančnú injekciu na rozbeh produktívneho života. Jej výška by bola napríklad 60% z priemerného majetku, čo je v bohatých krajinách napr. 120 000€.^[7] Použitie týchto peňazí by bolo ľubovoľné, či už sa príjemca rozhodne ich dať do vlastného podnikania alebo ich využije pri kúpe nehnuteľnosti alebo vďaka nim absolvuje cestu okolo sveta by nebolo nijak kontrolované. Ďalšími silnými zmenami je demokratizácia vedenia súkromných spoločností, kde by zamestnanci získali rozhodovacie právomoci na kľúčových rozhodnutiach podniku. Napríklad polovica kresiel vo vedení spoločnosti by pripadla na zamestnancov a druhá polovica na majiteľov.

Akokoľvek ušľachtilé sa zdajú byť tieto úmysly, vo svojej podstate potierajú vlastnícke práva a zásluhovosť. Takisto miera prerozdelenia verejných zdrojov, vyzbieraných z daní, ktoré zaplatil súkromný sektor výrazne zvýhodňuje prijímateľov dávok v systéme na úkor prispievateľov do systému. Úsilie a majetok nadobudnutý úsilím, hlavne podnikaním je trestané. Ak niekto vyprodukuje kapitál produkciou hodnôt, je mu sčasti odobraný a nemôže viac o ňom ako jeho tvorca rozhodovať. Namiesto neho sa prideli niekomu inému v systéme, kto svojimi schopnosťami takúto hodnotu nevyprodukoval a neniesol tak ani pri tvorbe takýchto statkov žiadne riziko. Za to však takýto poberateľ dávok dostane nezaslúženú právomoc o použití tohto kapitálu rozhodnúť. V konečnom dôsledku sa tak motivácia podnikat' vytráca a ľuďom sa skôr oplatí byť zamestnaní alebo aj nezamestnaní a poberať základný univerzálny príjem. Je zrejmé, že ak jednotlivci nebudú produkovať dostatočné množstvo hodnôt, nebude možné takýto systém dlhodobo ani financovať.

Ak sa vrátíme ku Calhounovému experimentu^[2], myši žijúce v raji mali neobmedzené zdroje, keďže tieto dostávali z externého prostredia. V reálnom svete sú však zdroje obmedzené a prebieha o nich súťaž, kde niekto je úspešný a iný nie. V prípade, že Calhoun urobil na testovanej kolónii myší malú zmenu, kolónia prežila. Zmena spočívala v tom, že myš sa nemohla len tak sama od seba najesť alebo napiť. Potrebovala na to spoluprácu druhej myši. Napájačka alebo krmíčka sa totiž otvorila, len ak iná myš svojou váhou otvorila príslušný mechanizmus otvárajúci prístup k potrave. Tak sa druhá myš mohla nakrmiť. Potom sa myši mohli prestriedať. Na prežitie tak bolo nutné vynaložiť úsilie na získanie zdroja a potrava tak nebola úplne zadarmo.

Pred utvorením akýchkoľvek záverov by mali ekonómovia, okrem posudzovania konkrétnych problematík a prihliadaní na cieľovú skupinu svojich opatrení, prihliadať aj na iné skupiny obyvateľstva a vedľajšie efekty zmien, ktoré sa svojimi opatreniami chystajú aplikovať. Tieto totiž nemusia byť zrejmé na prvý pohľad alebo sa môžu prejavíť až vo vzdialenom časovom období. Tak ako to opísal Frédéric Bastiat v eseji „Čo je vidieť a čo nie je vidieť.“^[9] Tieto moderné koncepty rozvíjajúce socializmus v kapitalistickej spoločnosti, spolu s novými formami zdanenia, prerozdelenia kapitálu a zodpovednosti v spoločnosti by tak mohli mať nedozerne dôsledky. Vzhľadom na komplexnosť týchto javov, nie je možné ich dopady jednoducho odhadnúť a preto uvažovanie o nich treba podrobiť kritickej argumentačnej konfrontácii. Zrejmý je totiž nárast takých tendencií, ktoré nepodporujú individuálne úsilie a podnikanie. Držitelia kapitálu sú paradoxne prezentovaní ako skupina majetných ľudí neochotná kapitál ďalej zveľad'ovať, keďže ho už majú a žijú tak v blahobyte. Majú tak byť menej motivovaní tvoriť nové hodnoty, ako ten kto sa chce vymaniť z chudoby. Pritom sa ignoruje fakt, že práve existencia kapitálu v ich moci, je výsledkom ich schopností resp. výsledkom úsilia ich predkov.

Scestne sa predpokladá, že ak sa napriek ich predchádzajúcim výsledkom, časť tohto kapitálu vezme a prerozdeli sa chudobnejším vrstvám obyvateľstva, ktoré nemajú prirodzene takéto výsledky, tak sa dosiahne nie len vyššia sociálna rovnosť ale aj ekonomický rast. Pritom je však sociálny systém tak štedro nastavený, že priam potláča aj motiváciu nižších sociálnych vrstiev o získanie lepšej práce, naštartovanie vlastného malého podnikania alebo dosiahnutia vyššieho

vzdelania s cieľom uplatnenia sa v konkurenčnom prostredí. Spoločnosť, ako keby potláčala právo na úsilie a tým pádom aj právo na zlyhanie prehnaným zachraňovaním tých menej úspešných. Nevyhnutnosť úsilia by som na záver podoprel citovaním T. B. Macaulaya z knihy Dejiny Anglicka ^[4]:

"Ani obyčajná nepriazeň osudu, ani zlé riadenie vlády nedokážu krajinu tak ochudobniť, ako rozvoj schopností a vytrvalé úsilie každého človeka zlepšiť svoju situáciu dokážu krajinu priviesť k prosperite. Často sa ukázalo, že nadmerné vládne výdavky, vysoké dane, neprimerané obmedzenia obchodu, skorumpované súdy, ničivé vojny, povstania, prenasledovania, požiare a záplavy nedokázali zničiť kapitál tak rýchlo, ako ho dokázalo vytvoriť úsilie jednotlivcov."

Literatúra

- [1] Farah N. Smiley: Strong Men Create Good Times - Analysis — Unearned Wisdom
<https://unearnedwisdom.com/strong-men-create-good-times-analysis/>
- Pôvodný zdroj: G MICHAEL. HOPF: Those Who Remain: A Postapocalyptic Novel, 2016
- [2] Natália Blahová: Blog N: Myší raj a úpadok spoločnosti (dennikn.sk), 12.01.2015
<https://dennikn.sk/blog/22911/mysi-raj-upadok-spolocnosti/>
- Pôvodný zdroj: Calhoun, John B. : "Chapter 22: A Behavioral Sink". In Bliss, Eugene L. (ed.). Roots of Behavior. New York: Harpe, 1962
- [3] podnikam.sk: Čo je to ekonomický cyklus a aké sú jeho fázy, 12.09.2017
<https://podnikam.sk/viete-co-je-ekonomicky-cyklus-toto-su-jeho-fazy-a-dosledky/>
- [4] Henry Hazlitt: Ekonomie v jedné lekci, Liberální institut, 2008
- [5] Adam Smith: Bohatstvo národov, Liberální institut, 2001
- [6] Peter Gonda: Východiská a odkazy ekonómie liberálnych ekonomických škôl (grafická príloha prezentácie), seminar AKE 2.3.2023
- [7] Pavol Dinka: Thomas Piketty alebo Ako sa stal z liberála socialista, noveslovo.sk, 30.08.2022
<https://veci-verejne.sk/thomas-piketty-alebo-ako-sa-stal-z-liberala-socialista/>
- [8] Petr Drulak: Jak na nerovnost? Piketty a jeho limity, Masarykova demokraticka akademie z. s, 2020
https://masarykovaakademie.cz/wp-content/uploads/201214_Piketty_Drulak_web.pdf
- [9] Bastiat, Frédéric: „Co je vidět a co není vidět“, Liberální institut, Praha, 1999.
- [10] Friedrich August von Hayek, Ludwig von Mises: Austrian business cycle theory
https://en.wikipedia.org/wiki/Austrian_business_cycle_theory